

Perspektyvoje – didėjančios pieno supirkimo kainos

Doc. dr. Gediminas RADZEVIČIUS

LAEI direktorius

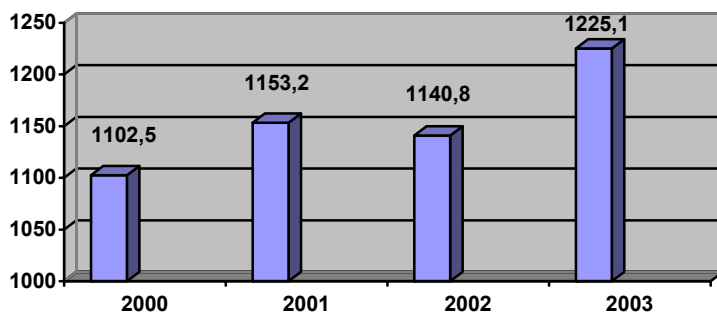
Deiva MIKELIONYTĖ

LAEI tyrėja

Kaimo žmonėms pajamos už pieną yra vienas iš pagrindinių, nuolatinių ir tolygių metų eigoje pajamų šaltinių. Ypač mažuose ūkiuose šios pajamos yra išgyvenimo, einamojo mokumo užtikrinimo priemonė. Štai kodėl kaime, kur dominuoja smulkūs ūkiai, pieno gamyba nemaža dalimi sukoncentruota turinčiuose palyginti nedidelius žemės naudmenų plotus ir galinčius išlaikyti tik 1-5 karves ūkiuose. Tokie nedideli ūkiai pieną naudoja savo reikmėms, o dalį tiekia pieninėms ar stengiasi tiesiogiai vartotojui parduoti.

Žaliavinis pienas brangs

Pieną 2004 m. Lietuvoje gamina daugiau kaip 194 tūkst. ūkių, arba 69 proc. visų kaime įsikūrusių ūkininkų ir gyventojų ūkių, žemės ūkio įmonių. Pajamos už pieną sudaro apie trečdalį visų pajamų, gaunamų už realizuotą žemės ūkio produkciją. Parduodamo perdirbti pieno kiekiai didėja nuo 2002 m (1 pav.).

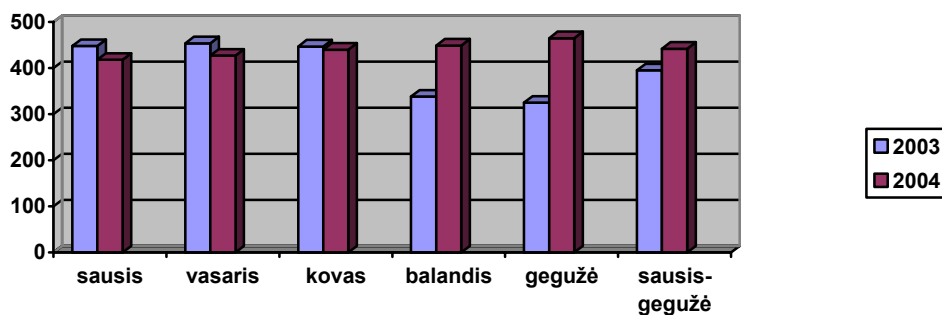
1 pav. Pieno pardavimo perdirbimui dinamika 2000-2003 metais, t

Šaltiniai: Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2003 m. sausio-gruodžio mėn.- V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Per penkis 2004 m. mėnesius pieno, palyginti su tuo pačiu 2003 m. laikotarpiu, supirktą 8,9 proc. daugiau. Atrodytų, kad didėjanti pieno gamyba liudija palankias kainas pienininkystei vystyti. Kaip yra iš tikrųjų?

Norint atsakyti į šį klausimą, pirmiausia būtina panagrinėti pieno sektoriaus naujausią 2004 m. informaciją, paanalizuoti pastarųjų penkių mėnesių tendencijas vidaus rinkoje, ypač akcentuojant pokyčius, kuriuos lėmė įsilieėjimas į vieningą ES rinką.

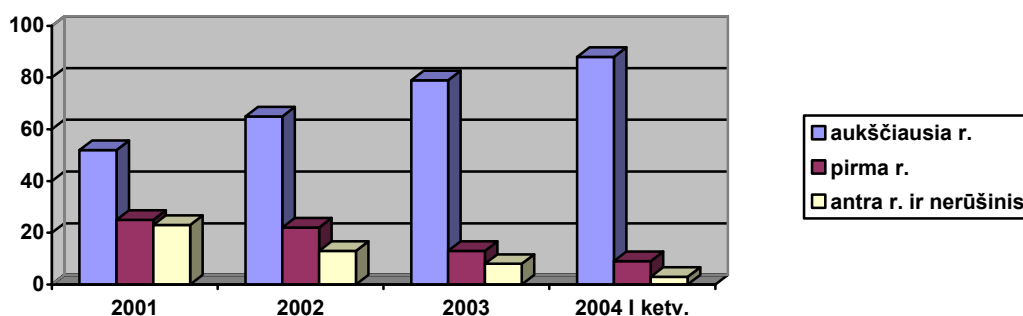
Pieno supirkimo kainos nuo šių metų pradžios kas mėnesį didėjo 1,8-3,5 proc. Penkių mėnesių vidutinė bazinio riebumo pieno kaina, palyginti su tuo pačiu praėjusių metų laikotarpiu, padidėjo 12,1 proc. (žr. 2 pav.).

2 pav. Bazinio riebumo pieno supirkimo vidutinių kainų dinamika 2003-2004 metais, Lt/t
Šaltinis: Žemės ūkio ministerijos duomenys

Vidutinės pieno kainos didėjimui įtakos turi nuolat gerėjanti superkamo pieno kokybė, kaimyninės rinkos, pieno ūkių stambėjimas.

Per pastaruosius keletą metų pieno ūkiai daug dėmesio ir lėšų skyrė pieno kokybei gerinti. Šių pastangų dėka 2001 m. aukščiausios rūšies pienas sudarė 52 proc., 2002 m. – 65 proc., 2003 m. – 79 proc., o 2004 m. I ketvirtį - 88 proc. viso supirkto pieno. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. dalinai pakito superkamo pieno kokybei taikomi reikalavimai (1992 m. birželio 16 d. ES Tarybos direktyva 92/46/EEB). Pagal minėtą direktyvą pienas neberūšiuojamas, o skirstomas tik į tinkamą ir netinkamą supirkti. 2004 m. gegužės mėnesį naujosios direktyvos reikalavimus atitiko 92,6 proc. viso supirkto pieno. Situacija per artimiausius mėnesius turėtų dar pagerėti, nes pieno gamintojams, kurių pienas neatitinka reikalavimų, leidžiama 3 mėnesius siekti reikalaujamo atitinkamų rodiklių lygio.

3 pav. Pieno rūšies pokyčiai 2001-2004 metais, proc.

Šaltiniai: Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2004 sausio 1 d. - V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2004 m. sausio-kovo mėn. - V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Dar didesnę įtaką pieno supirkimo kainų didėjimui turėjo nuo šių metų gegužės mėnesio atsivėrusi bendroji ES rinka. Žinia, iki gegužės žaliavinio pieno pardavimas apsiribojo tik Lietuvos teritorija. Dabar pieno rinka išsiplėtė iki 25 valstybes vienijančios ES ribų. Žinoma, pienas turi atitikti keliamus kokybės ir pirkėjo pageidaujamo kiekio reikalavimus, ir nereikėtų tikėtis tolimesnių valstybių žaliavinio pieno supirkėjų dėmesio. Realiausi pieno pirkėjai yra kaimyninių valstybių ūkio subjektai, kurių tikimasi sulaukti vis daugiau – šiuo metu vidutinė pieno supirkimo kaina Lietuvoje tarp visų ES šalių yra mažiausia.

1 lentelė. Vidutinės žaliavinio pieno supirkimo kainos Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje ir ES-15 2003-2004 m.

Valstybė	2003-04	2004-04	2004-04****	2004-05	2004-04 kainos, palyginti su ES, (ES-15 = 100%)
Lietuva*	338	449	449	465	59,4
Lenkija**	557	566	556		76,6
Latvija**	539	689	677	682	89,7
Estija**	592	826	812	844	107,5
ES-15***	979	933	755		100,0

*3,4% riebumo, 3,0% baltymų

**3,5% riebumo, 3,0% baltymų

***4,2% riebumo, 3,35% baltymų; ne mažiau kaip 350 t metinis supirkimas

****perskaičiuota į 3,4% riebumo, 3,0% baltymų

Šaltiniai: ŽŪMPRIS; Žemės ūkio ministerijos duomenys

Atskirose šalyse baziniai superkamo pieno rodikliai skirtingi, todėl pieno supirkimo kainos pateiktos perskaičius pagal Lietuvos standartinius pieno kokybės rodiklius. Tai leidžia geriau palyginti vienodos kokybės pieno supirkimo kainas.

Taigi Lietuvos pieno supirkimo kaina yra mažiausia: ji tesiekia 59,4 proc. ES-15 šalių kainos ir tik 55 proc. Estijos pieno supirkimo kainos. Todėl nestebina, kad kaimyninių šalių, o taip pat šalių, gaminančių aukštos pridėtinės vertės produktus, žaliavinio pieno supirkėjai jau tiria galimybes lietuvišką pieną pirkti. Su stambiausiu Lietuvoje kooperatyvu “Lietuviškas pienas” jau buvo susitikę estų ir latvių pieno perdirbėjų atstovai. Jie domėjosi galimybėmis pirkti iš kooperatyvo narių pieną. Į Lietuvos pieno perdirbimo rinką įsiliejo ir vokiečių įmonė “Molkereigesellschaft Lauingen Baltija”, kuri nusipirko bankrutavusios Biržų akcinės pieno bendrovės Medeikių cechą. Šiuo metu už žaliavinį pieną ji moka brangiausiai – 658,5 Lt/t. Kol kas vokiečių bendrovė pieną perka daugiausia iš Lietuvos pieno perdirbėjų, tačiau ateityje, pasiūlius reikiamą pieno kiekį (bendrovė perdirba 100 t pieno per dieną), jis gali būti perkamas ir iš pieno gamintojų.

Šie nauji rinkos dalyviai neabejotinai skatins teigiamus pokyčius žaliavinio pieno supirkimo rinkoje, spartins žaliavinio pieno kainos didėjimą, bet kartu griežtins pieno kokybės reikalavimus. Šiais metais nemaža dalis pieno gamintojų yra susaistyti pieno pardavimo su Lietuvos pieno supirkėjais sutartimis, todėl jų galimybės pieną parduoti kitiems rinkos dalyviams ar eksportuoti už palankesnę kainą yra ribojamos. Jeigu kitais metais Lietuvoje pieno supirkimo kaina nepasieks panašaus kaimyninių šalių pieno supirkimo kainų lygio, galima laukti nemažų eksportuojamo pieno kiekių. Aišku, kad pieno eksportas įmanomas tik su sąlyga - pieno gamintojai pirkėjui turės pasiūlyti pakankamai didelį kiekį žaliavos.

Užsienio perdirbėjų domėjimasis žaliavinio pieno išvežimo iš Lietuvos galimybėmis turėtų kelti susirūpinimą Lietuvos pieno perdirbėjams. Jie šią aplinkybę jau įvertino ir, dar prieš atsiveriant ES rinkai, pieno supirkimo kainas pradėjo pamažu didinti. Galime prognozuoti, kad nenorėdami prarasti nusistovėjusių žaliavos apsirūpinimo šaltinių, jie bus priversti mokėti ne mažesnes nei kaimyninėse rinkose kainas. Lietuvos pieno perdirbėjai turi siekti išlaikyti žaliavos rinką, nes reikiamos kokybės pigesnio pieno ieškoti nebėra kur.

Savo ruožtu, pieno perdirbamoji pramonė ES kontekste turi nemažai privalumų. Modernios technologijos, europinis gamybos mastas, didėjanti specializacija, kvalifikuoti darbuotojai, kokybiški produktai, įsisavintos eksporto rinkos sukuria objektyvias prielaidas sėkmingai konkuruoti pieno produktų gamybos rinkose. Teigiamą postūmį šios šakos plėtrai turės ir galimybė pasinaudoti ES rinkos reguliavimo priemonių suteikiamais privalumais (eksporto subsidijos, intervenciniai sviesto ir pieno miltelių supirkimai už gerokai didesnę kainą nei Lietuvos vidaus rinkoje, parama kazeino gamybai ir pan.). Vien šių priemonių naudojimas sudaro galimybę Lietuvos pieno perdirbėjams padidinti savo pajamas ir 2004 m. papildomai gauti apie 50-70 mln.

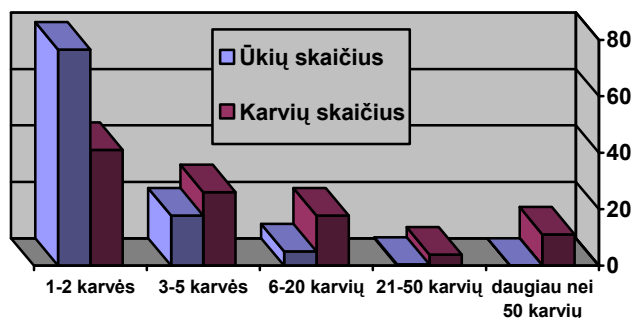
Lt. Ateinančiais metais šios galimybės taip pat išliks. Tai nemenkas rezervas pieno supirkimo kainoms padidinti.

Maža vidutinė pieno supirkimo kaina – dėl smulkių ūkių gausos

Bendros ES rinkos privalumus pajuto ne kiekvienas pieno gamintojas. Didesnę kainą už superkamą pieną anksčiau gavo ir ji toliau buvo didinama stambiesiems gamintojams – stambiams ūkiams arba į kooperatyvus susibūrusiems pieno gamintojams. Stambieji pieno gamintojai gauna 30-40 proc. didesnę už vidutinę pieno kainą, tuo tarpu smulkiesiems mokama kaina tesiekia 60 proc. vidutinės.

Tačiau reikia pripažinti, kad yra ir objektyvių priežasčių, kurios apsprendžia mažesnę atlygį už mažesnę pristatomo pieno kiekį. Mažų pieno kiekių supirkėjams susidaro didesni pieno surinkimo bei tyrimų kaštai. Be to, smulkių gamintojų parduodamo pieno kokybė dažniau nei stambiųjų būna prastesnė, todėl taikomos kainos nuoskaitos. Smulkūs pieno gamintojai paprastai neturi galimybės pasirinkti pieno supirkėją. Tokia situacija palanki mažinti pieno supirkimo kainą rinkoje.

Taigi mažą vidutinę pieno supirkimo kainą didele dalimi lemia Lietuvoje vyraujantis smulkus pieno ūkis. Lietuvoje vidutinis pieno ūkio dydis 2004 metais tesiekia 2,45 karvės. Net 77 proc. pieno gamintojų laikė tik 1-2 karves, tačiau tokiuose ūkiuose yra 41 proc. visos šalies karvių bandos. Daugiau kaip 50 karvių turintys ūkiai tesudaro 0,13 proc. visų pieno ūkių. Juose laikoma 11 proc. karvių bandos.

5 pav. Pieno ūkių struktūra pagal ūkių ir laikomų karvių skaičių 2004 m. birželio 1 d., proc.
Šaltinis: VĮ "Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo fondas"

Pieno supirkimo kainos priklausomybę nuo pasiūlos koncentracijos arba masto rodo ir Estijos pieno gamintojų pavyzdys. Estijos pieno pramonė eksportuoja apie pusę pagamintos produkcijos, pieno produktų kainos vidaus rinkoje panašios, netgi šiek tiek žemesnės nei Lietuvoje (2,5 proc. riebumo pienas Estijoje 2004 m. balandžio mėnesį kainavo 1,55 Lt/l, o Lietuvoje – 1,62 Lt/l; 9 proc. varškė Estijoje kainavo 8,32 Lt/kg, o Lietuvoje – 10,25 Lt/kg). Tačiau vidutinė pieno supirkimo kaina Estijoje 81 proc. didesnė nei Lietuvoje. Pagrindinė to priežastis – stambūs Estijos pieno gamintojai. Vidutinis Estijos pieno ūkio dydis 2000 m. buvo 35 karvės. 50 proc. pieno gamintojų yra susibūrę į kooperatyvus. Tai dar padidina pasiūlos koncentraciją bei savo derybinį pajėgumą, tariantis su pieno perdirbėjais dėl kainų ir kitų pieno supirkimo sąlygų.

Pagal vidutinį ūkio dydį Estija lenkia net ES-15 šalių vidurkį. Estijoje vidutinis ūkio dydis - 29 karvės. Tam tikrą reikšmę pieno supirkimo kainoms Estijoje turi ir kaimynystė su Skandinavijos šalimis, konkrečiai Suomija, kur pieno supirkimo kaina didesnė nei vidutinė ES-15 šalyse (2004 m. balandį ji buvo 12 proc. didesnė už ES-15 vidutinę). Tačiau jeigu Estijoje didžioji dauguma pieno gamintojų negalėtų pasiūlyti pakankamo kiekio pieno, kurį ekonomiškai apsimektų eksportuoti, vidutinė pieno supirkimo kaina tokio lygio nebūtų pasiekusi.

Akivaizdu, kad pakankamai koncentruota pieno pasiūla lemia didesnę pieno kainą ir kad ūkių stambinimas yra pagrindinė pieno ūkių restruktūrizacijos kryptis. Ką daryti smulkiesiems?

Viena iš galimų išeičių - kooperacija. Tačiau reikia pastebėti, kad ji Lietuvoje sunkiai skinasi kelią. 2003 m. kooperatyvai jungė tik 0,5 proc. pieno gamintojų ir supirko 3,4 proc. viso Lietuvoje supirkto pieno (neįskaitant kooperatyvo "Lietuviškas pienas", kadangi šio kooperatyvo nariai savarankiškai parduoda pieną pagal kooperatyvo suderėtą su supirkėjais kainą). Valstybė, siekdama paspartinti šį procesą, skyrė palyginti daug lėšų. Tačiau Žemės ūkio rūmai, kuravę šios priemonės įgyvendinimą ir tradiciškai laikyti pagrindiniais šio judėjimo ideologais, nesugebėjo įsisavinti skiriamų lėšų. Tad jie prie kooperatinio judėjimo plėtros kaime prisidėjo labai nežymiai.

Kooperacijos nauda – didesnės pajamos

Jungimosi naudą pieno gamintojai jau pajuto. Tam, kad susidarytų bent minimalus reikalaujamas parduodamo pieno kiekis, už kurį mokama didesnė kaina (100 l per dieną), kai kurie pieno gamintojai kooperavosi su kaimynu ir taip pieną parduoda kaip vieno gamintojo produkciją. Deja, tai neteisėta. Nustačiusi tokius faktus, ES skiria milijonines baudas tiek valstybei, tiek ir patiems pieno gamintojams. Pastarieji neapsaugoti ir nuo bendrininkų piktos valios, finansinės paramos praradimo, kitų rizikos faktorių. Tuo tarpu normalios kooperacijos atveju įvairių nesupratimų būtų išvengta.

Formalizavus kooperatyvą, jį įteisinus, kooperatyvo nariams atsiranda galimybė už pieną gauti daugiau. Be to, susidaro palankesnė sąlygos įgyvendinti kai kuriuos ES veterinarijos reikalavimus kooperatyvo lygiu, taip santykinai sumažinant kiekvieno pieno ūkio investicijas į ūkio pertvarkymą. Kooperatyvai kaip stambesni ūkiniai dariniai gali pretenduoti ir į investicinę paramą pagal Bendrajame programavimo dokumente numatytą priemonę „Investicijos į žemės ūkio valdas“.

Tačiau ką daryti, jeigu pieno gamintojai, ypač vyresnio amžiaus žmonės, laikantys 1,2 ar 3 karves nelinkę stoti į jokią kooperatyvą? Tokiu atveju reikėtų pagalvoti apie pasitraukimą iš šios veiklos laikotarpiu iki 2007 m. Kaip tai padaryti?

Vyresnio amžiaus smulkaus pieno ūkio savininkai, turintys ne daugiau kaip keturias karves, nutraukę prekinę žemės ūkio gamybą ir perleidę pieno kvotą, turi galimybę gauti paramą. Pieno gamintojai – tiek vyrai, tiek moterys – galės gauti paramą, jeigu paraiškos padavimo dieną jiems jau bus sukakę 55 metai, bet dar nesukakę 70 metų. Tik Lietuvai pavyko išsiderėti 70 metų amžiaus ribą. Lietuvoje daug vyresnio amžiaus smulkių pieno ūkių savininkų ir jiems labai svarbu pasinaudoti ankstyvojo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos parama. Kitose ES šalyse parama teikiama nuo 55-erių metų iki pensinio amžiaus.

Už perleistos individualiosios pieno kvotos 1 toną pirmaisiais perleidimo metais numatyta mokėti apie 600 Lt, antraisiais - 520 Lt, trečiaisiais - 430 Lt. Jeigu smulkaus pieno ūkio savininkas ne tik prekinės pieno gamybos atsisakė ir perleido pieno kvotą, bet iš viso nutraukė prekinę žemės ūkio veiklą, perleisdamas ūkį jaunesniam gamintojui, tada jis už perleistos žemės hektarą gaus dar apie 310 Lt per metus. Maksimali išmokos suma - 7640 Lt per metus. Ankstyvo ūkininkų pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos parama bus mokama ne ilgiau kaip 15 metų arba iki to laiko, kai paramos gavėjui sukaks 75 metai.

Dalis smulkių pieno gamintojų, ypač jaunesnių žmonių, mano, jog pienininkystės šaka perspektyvi, todėl pieno ūkį nori plėsti. Būtent jiems skirta viena iš Kaimo plėtros plano priemonių - Parama pusiau natūriniam restruktūrizuojamiems ūkiams. Ši parama skirta pertvarkyti ūkius, didinti gamybą. Šios paramos gavėjams yra nustatyti tam tikri reikalavimai. Be to, ūkininkas taip pat privalės tvarkyti apskaitą bent nuo paraiškos pateikimo dienos ir pateikti verslo planą, kaip pertvarkys ūkį. Paramą restruktūrizuojamas ūkis gaus ne ilgiau nei 5 metus po 1 000 eurų (3 500 litų) per metus.

Be to, pagal Kaimo plėtros programą, siekiant iš dalies kompensuoti žemės ūkio subjektų išlaidas ES veterinarijos reikalavimams įvykdyti, pagal paramos kryptį "Parama ES reikalavimams vykdyti" gali būti 2-3 metus mokamos išmokos, kurių dydis priklauso nuo karvių skaičiaus, bet ne daugiau kaip 86320 Lt vienam ūkiui per metus. Šios išmokos bus mokamos pieno gamintojams,

turintiems 5-199 karves, bent 3 ha nuosavos žemės ir užsiimantiems žemės ūkio veikla bent vienerius metus, pateikusiems paraišką ir verslo planą, kaip bus įgyvendinami ES reikalavimai. Pasibaigus investiciniam laikotarpiui, patalpos, kuriose gyvuliai melžiami ar laikomi, apdorojamas ar šaldomas pienas, turi atitikti ES reikalavimus. ES veterinarijos reikalavimai pieno gamybai turi būti pasiekti iki 2007 metų, kitaip iškils sunkumų realizuoti pagamintą pieną, kadangi iš tokio pieno pagamintų produktų nebus leidžiama realizuoti ES rinkoje.

Sutvirtėję pieno ūkiai gali siekti investicinės paramos pagal Bendrajame programavimo dokumente (BPD) numatytą priemonę „Investicijos į žemės ūkio valdas“. Paramą pagal šią priemonę gaus ūkininkai, žemės ūkio bendrovės ir kitos žemės ūkio įmonės.

Teikiant paraišką investicinei paramai gauti, pieno gamybos apimtys, paremtos turima pieno kvota, turi būti ne mažesnės kaip 20 tonų pieno per metus. Pradedantieji gamybą ir dar nepasiekusieji nustatytos apimties, verslo plane turi įrodyti, kad produkcijos gamybos apimtys bus ne mažesnės nei 50 tonų pieno per metus.

Maksimalus paramos dydis – 50 proc. visų tinkamų kompensuoti investicinių išlaidų (pastatams, pašarų ruošimo technikai, technologinei įrangai, infrastruktūrai), ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse - 60 proc., o jauniems ūkininkams – atitinkamai 55 ir 65 proc. Maksimali paramos suma gali būti net 375 tūkst. eurų. Tačiau pareiškėjui ir jo pieno ūkio plėtros projektui keliami gana aukšti reikalavimai.

Pagal analogišką investicinę SAPARD programą jau kreipėsi 122 pieno gamintojai 81406 Lt paramai gauti. Su 63 iš jų jau pasirašytos sutartys dėl 41278 Lt paramos suteikimo.

Apibendrinami galime pasakyti, kad atsivėrusi bendroji ES rinka suteikia geresnes galimybes pieno gamybos vystymui Lietuvoje. Pieno supirkimo kaina kyla ir ateityje turėtų dar kilti. Tačiau konkrečių pieno gamintojų perspektyvoms nemažai reikšmės turi jų gaminamos produkcijos kiekiai ir kokybė. Išlikimą rinkoje gali užtikrinti tik atitinkanti ES veterinarijos reikalavimus pieno gamyba ir pakankamai didelis parduodamo pieno mastas, kuris pasiekiamas ūkių stambinimo ir/arba kooperacijos keliu. Šiems tikslams pasiekti yra suteikta galimybė pasinaudoti ES teikiama parama.

Smulkių pieno ūkių savininkai turėtų įvertinti savo galimybes ir apsispręsti, ar gali ir norėtų ir po 2007 m. pieno ūkį vystyti. Apsisprendusiems išlikti gamyboje reikėtų turėti arba padidinti karvių bandą bent iki 5 karvių ir tuomet pasinaudoti visomis esamomis galimybėmis stambėti ir pasiruošti visaverčiam dalyvavimui ES rinkoje: pasinaudoti parama pusiau natūriniais ūkiams, kartu pasirūpinti gauti ir paramą ES reikalavimams vykdyti. Šiek tiek sustiprėjus, galima kreiptis ir dėl investicinės paramos pagal Bendrąjį programavimo dokumentą.

Taigi Lietuvos pieno ūkis turi tikrai neblogas perspektyvas. Gerėjanti pieno kokybė, stambėjantys ūkiai, stipri perdirbamoji pramonė kuria geras prielaidas deramai konkuruoti tiek ES, tiek ir pasaulinėse rinkose. Pieno ūkių pajamų prognozė taip pat optimistinė. O maži pieno ūkiai turi apsispręsti: atsisakyti mažai efektyvios gamybos ir pasinaudoti BPD siūlomomis priemonėmis, kooperotis ar gamybą stambinti.